

DÓRA ZOLTÁN 1994/1. Diákjaink nyelvhasználatáról. (Egy felmérés tanulságai) Magyar Nyelvőr 54-7.

HAJDÚ MIHÁLY 1994. Magyar tulajdonnevek Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest

MIZSER LAJOS 1969. Katonai ragadványnevek. Magyar Nyelv 69

MIZSER LAJOS 1996. Adalékok a diáknév kutatásához. Magyar Nyelvőr 419

J. SOLTÉSZ KATALIN 1997. A tulajdonnév funkciója és jelentése. Akadémiai Kiadó, Budapest.

DÓRA ZOLTÁN

SZEMÉLYNEVEK SZOCIOLINGVISZTIKAI ÖSSZEFÜGGÉSBEN

1. Szociolingvisztika és névtan

Köztudott tény, hogy szociolingvisztika és névtan szorosan összetartozik. A névtan bármely területén kezdünk vizsgálni, azonnal segítségül kell hívnunk a szociolingvisztikát. Segítségével megérthetjük a névválasztás okát, a divatfolyamatokat... Fordítva is igaz: a névtan sok háttér-információt hoz felszínre, magyarázatot tud adni a helytörténet fehér foltjaira, társadalmi összefüggéseket világíthat meg, művelődéstörténeti eseményekről adhat felvilágosítást.

Dolgozatomban egy mesterségesen kialakított település - Garta - névanyagát elemezem. A XVII. század végétől a XIX. század első harmadáig terjedő időszakban azt vizsgálom meg, hogyan lett a kezdeti sokszínűségből egység. Ugyanis a XVII. század utolsó harmadában a lakosság körülbelül kétharmada magyar, egy harmada német anyanyelvű. Az 1700-as évek első évtizedeiben folyamatosan érkezik még egy 5-10%-nyi horvát származású betelepülő. A XVIII. század közepétől a község története igazolja, hogy nincs már külön német kolónia, nincs jelentősége annak, hogy valaki horvát származású, csak gartaiak vannak, és Garta jövőjén dolgoznak. Ez a „gartaiság”, mondhatnánk „gartai attitűd” ma is – 80 évvel a Kapuvárhoz csatolás után – világosan kimutatható. A kétnyelvűséget, a kétféle szociokulturális állapotot tükrözi a kezdeti keresztnévhasználat. A nyelvi anyag (a meglévő családnevek, a névválasztás vagy névváltoztatás) és a szociolingvisztikai tényezők (etnikai és foglalkozásbeli eltérések: azaz ki honnan érkezett az alakuló településre, illetve később a falu társadalmában milyen helyet foglalt el) közötti összefüggést szeretném igazolni. Ehhez adóösszeírások, urbáriumok névsorait, valamint a kapuvári római katolikus anyakönyvek (születési, házassági, halotti) 1685-től meglévő bejegyzéseit használtam fel.

2. Néhány szó Garta korai történetéről

Garta ma Kapuvár része (Kapuvár 11000 lakosú város Győr-Moson-Sopron megyében), 1663-tól 1923-ig volt önálló község. Aki azonban néhány évet eltöltött Kapuváron, az tudja, hogy a település az ott élők tudatában ma is létezik, nem

csak a Garta vagy Gartai névvel kezdődő intézménynevek jelölik ezt, hanem az emberek gondolkodása, magatartása is. Gyakran hallani napjainkban is, hogy „nem kapuvári vagyok, hanem gartai”. Egy attitűdvizsgálat tökéletesen igazolná ezt a szemléletet. Garta történetének néhány kiragadott eseménye bizonyítja az itt élők összeforrottságát: 1875-ben a megye első falusi olvasóköre – Gartai Polgári Olvasóköri néven – itt alakult meg; szívósan ragaszkodtak a régi, romos iskola eredeti formában történő megőrzéséhez, felújításához; tíz éve igényes előadásokkal rendszeresen működik a Gartai Népfőiskola; ma saját régi címerük visszaállításán fáradoznak. És még hosszan lehetne sorolni, mi minden igazolja a helybeliek lokálpatriotizmusát, a szülőföldhöz való erős érzelmi kötődését.

A település kialakítását 1663-ban Nádasdy Ferenc nádor engedélyezte. Kapu vára a századok folyamán katonai település volt, ahol hajdúk szolgáltak. Egy részük a vár körüli házakban lakott, más részük a környező településekről járt be szolgálatot teljesíteni, illetve kapui lakosok házában élt. Ezt az „ingázó” vagy lakás nélküli állapotot szüntette meg Nádasdy Ferenc engedélye, amikor 39 muskétásnak a vártól délre másfél-két km-re fekvő pusztá helyen telket adott, hogy ott házat építhessenek. A pontos névsort ebből az esztendőből nem ismerjük, egy 1649-ből való „Kapuvári Seregek Lajstromja” megnevezésű névsorral rendelkezünk (OL Rep.14. N. 120). Ez 84 nevet tüntet fel, köztük van a 39 Gartán letelepült férfi neve is. (Köztük kell lennie, mivel ők is muskétásként szolgáltak a várban, és részt vettek a hidak őrzésében.)

Az alapítás körüli időszak eseményei rendkívül viharosak voltak: 1671-ben kivégezték Nádasdy Ferencet (ő volt a környék birtokosa); az 1680-as években a török többször végigdúlta a Rábaközt; 1679/80-ban hatalmas kolerajárvány pusztított a térségben; 1676-tól vagy 1681-től az elkobzott Nádasdy-birtokból Esterházy- tulajdon lett.

Úgy tűnt, minden a születőben lévő település fejlődését akadályozza. Garta mégis fejlődött. A letelepült 39 magyar katonát az 1672-es összeírás szerint már 19 német betelepült család követte. Ők folyamatosan érkezhettek, mert nyolc név mellett ez áll: „most épülnek”, hét családnév mellett: „most fognak épülni”, a négy nem jelölt család talán már épített magának (OL Rep. 65. 389.cs. N. 9.).

1680-ban már 35 német és 37 magyar családnév szerepelt a listán.

1735-ben összesen kevesebb a családok száma, mint ötven évvel korábban: 44 magyar, 17 német, 6 horvát származású családfőt írtak össze. A német ajkú betelepültek száma a felére csökkent. A lakosság létszámának fogyatkozását, illetve az összetételének megváltozását okozhatta többek között: az 1710/11-es hatalmas pestisjárvány; a kuruc és labanc csapatok között Kapuvár váráért vívott heves csaták sorozata; a Gartára települt német ajkú lakosság üldözése (Grubacsevics Ferenc tisztartó Esterházyhoz írott leveléből tudjuk, hogy: „A fiatal német kolóniát szinte megtizedelték”(OL Esterházy család hercegi ágának levéltári anyaga, P 150; 1143 cs.); a vár 1709 júliusában történő felrobbantása. (Vak Bottyán ugyanis fontosnak tartotta a vár birtoklását, de a kurucok nem tudták azt tartani, és hogy a labancok kezére ne kerüljön, felrobbantották.)

Lényeges dátum 1709., tulajdonképpen Garta létét kérdőjelezte meg, ugyanis nem lett szükség a továbbiakban katonai védelemre, tehát az itt lakók katonai szolgálat nélkül maradtak. Azonban a gartaiak nem adták fel: 1714-ben fából készült imaházat építettek Szent Fábían és Sebestyén tiszteletére (Canonica visitatio 1714) – 400 katolikus élt itt ekkor - , egy 1752-es feljegyzés szerint önálló tanítót is tartott már a község.

Az 1735-ös összeírás feljegyezte az ide érkezettek származási helyét is. Ekkor 44 magyar, 17 német és 6 horvát származású család élt Gartán.

Az 1750-es évektől perek sorozata indult el az Esterházy család és a Kapuváron, valamint környékén megtelepedett egykori hajdúk között. A birtokos igyekezett a jobbágyi terheket az eddig kiváltságos lakosságra is kiterjeszteni, ráadásul visszakövetelte az irtásföldeket. A megélhetés gondjai eddig is súlyosan nehezedtek az itteniekre, mert a falu határa kicsi volt, hagyományos paraszti gazdálkodással nem tudták eltartani magukat: „1735: erdeik nincsen... mezeik igen csekél vagyon” (OL Garta conscriptioja Rep. 14.).

1828-ban a családnevek alapján ítélve 107 (67,7%) magyar, 39 (24,6%) német és 12 (7,6%) horvát eredetű család alkotta a faluközösséget.

3. A település nemzetiségi összetétele

3.1. A származás és a családfők nevének összefüggése

1. sz. táblázat: A családfők száma és nemzetiségi hovatartozása

év	magyar családfőnév			német családfőnév			horvát családfőnév			együtt
	összesen	%	névféle	összesen	%	névféle	összesen	%	névféle	
1672	39	67	-	19	32	19	-	-	-	58
1680	37	51	24	35	48	32	-	-	-	72
1735	44	65	24	17	25	9	6	9,0	4	67
1751	49	69	33	18	25	9	4	5,6	4	71
1828	107	68	34	39	27	10	12	7,6	6	158

A táblázat megmutatja, hány magyar, német és horvát eredetű családfő élt az egyes időpontokban a településen, mekkora a különböző etnikai közösségekhez tartozók aránya, és hányféle családnév fordult elő az adott időszakban.

1672-ben a magyar lakosok nevét nem ismerjük, csak az oda települt német nyelvű lakosság névsora maradt fenn. 1735-től érezhető, hogy állandósult a lakosság nemzetiségi összetétele, és ettől kezdve nőtt a lélekszám. A nevek tanúsága alapján mondhatjuk, hogy a lakosság több mint 60%-a magyar eredetű, 25 % körüli, tehát az ott élők ¼-ét kitevő német származású 10% alatt marad a horvát eredetű névvel rendelkezők aránya. Az Esterházy-birtokokon mindig jellemző volt a német és a horvát ajkú lakosok jelenléte. Tisztartóik, bérlőik, de egyszerű napszámosaik között is sok idegent találunk. Megerősíti a nevekből adódó megállapítást az 1735-ös Conscriptio Possessionis Gartha, ahol az itt élők származási helye is megnevezésre került. Igaz, több esetben csupán azt olvashatjuk, hogy „advena”, azaz jövevény az illető. A német nyelvterületről származókról általában azt jegyezték föl, hogy „ex Styria” vagy „ex Austria”. A *Pászli* nevű család szín-

tén a német eredetűek között található: „Stephanus Pászly hic natus, Parens vero ex Styria”. Hoffer Pál neve után lejegyezte az összeíró, hogy mind ő, mind a szülei Gartán születtek, de elődei az első gartai lakosok voltak: „...primus Incola Gartensis...”. A horvát hangzású nevek után ez áll: ex Croatia.

3.2. A származás, a foglalkozás és a családnév kapcsolata

Az 1751-es összeírásban sok esetben szerepel a nem földművelést végzők foglalkozásának megnevezése. Legnagyobb számban a kereskedők és cipészek vannak jelen. Quaestor: *Kleiser, Hoffer, Tekovics, Oroszlány, Budai*. Az első három név világosan mutatja az idegen eredetet, a negyedikről csak azt tudjuk, hogy jövevény, a Budai család neve mellett ez áll: ex Croatia. A sutor, azaz cipész foglalkozásúak között a Pászli mellett magyar nevek is vannak: *Hatos, Füzö, Horváth*. A *Pászli* név az első német ajkú telepeselek névsorában tűnt fel először (1672-ben *Pasl*, majd később *Baszly*, aztán *Pászly* formában). Ez a neve az egyik bognárnak (rotarius) is, a *Török* és a *Bognár* nevek mellett. A *Házoss, Tringer, Kőmeves* családfők takácsként dolgoztak (textor). Előfordul még kádár: *Valner*, szabó: *Jerkó*, kőműves: *Tringer*, pék: *Schneider* stb. *Szaradics Vitus* neve mellett azt látjuk, hogy ő Garta bírója (judex), de feljegyezték róla, hogy a fiával együtt csizmadiaként tevékenykedik. A mesteremberek, kereskedők vagy a hatalmat gyakorlók neve árulkodik a származásukról: a nevekből látható, hogy a nagyobb részt német vagy horvát származásúak. A magyar eredetű neveknel a legtöbb esetben tudomásunk van róla, hogy az adott személy jövevényként került a községbe. Biztosan gartai az 1700-as évek elejétől az anyakönyvben megtalálható *Házos* (vagy *Házass*) család.

Már az 1680-as összeírás végén olvasható, hogy „in anno 1674.-ben pedig az Nemes Kamara adván nekik szabadságot Magyar országba a vámoktul”. 1750-ben pedig azt látjuk, hogy a falunak szinte nincs határa, a szükséges legelőket is úgy bérelik, de sok a gyümölcsöskert, valamint dohánytermesztésből és főként dohánykereskedésből élnek. És „Osly földön halászó vizeket bírnak”. Az adatokból és a hozzáfűzött megjegyzésekből egyértelmű, hogy a katonáskodás megszűnte utáni nehéz esztendőket a fellendülés éveit követték. A helybeliek a sok munkáskezet, de kevés területet igénylő és tűrhető hasznot hozó dohánytermesztésben és ecet-előállításban találták meg a boldogulásukat. (1728-ban 5, 1752-ben már 68 család foglalkozott dohánytermesztéssel.) Az ide települt idegeneknek pedig elsősorban a kereskedelem biztosította a megélhetést, vitték a megtermelt dohányt és a vadgyümölcsökből készített ecetet, valamint a gyümölcsöt – vámmenteséget élvezve – szerte az országba. A betelepültek másik része kézműves, mesterember volt. A XX. század első feléig jellemző maradt ez az állapot: a Tringerek a környéken elismert építők, a Hofferek híres ácsok, a Jerkók jó kereskedők hírében álltak. Ha az első száz év viszonylag csekély adatmennyiségéből levont következtetést meg akarjuk erősíteni, elég a XIX. század második felének egy-egy évében megvizsgálni az anyakönyvbe írt foglalkozásokat. Azt tapasztalhatjuk, hogy a pintérmester, a gerencsér, a pék, az ács, az asztalos, a serfőző, a szappanos, a tímár, a borotvás... szinte kivétel nélkül német vagy horvát eredetű

nevet visel. További vizsgálatot igényel az, hogy az 1850 utáni években Gartára települők között mekkora a nem katolikus felekezethez tartozók aránya, ugyanis a század második felében már élnek a községben evangélikus és izraelita vallású német nevűek is.

A családnevekből és a foglalkozásokból kiindulva tehát a falu belső struktúrájáról is képet alkothatunk: a név és a mesterség egymást erősítve utal a többféle nemzetiség együttélésére, de arra is, hogy az együttélés békés és harmonikus lehetett. Egymásra utaltan éltek együtt a termelők, a mesterek, a kereskedők. Megfigyelhetjük azt is, hogy a gyökeret alig eresztett, de az összeírás alapján legmódosabbnak tűnő Szaradics Vitus a falu bírója lehetett.

4. A „gartaivá válás”

4.1. A keresztnévek tanúsága

Ha Garta történetét vizsgáljuk, sehol sem találunk utalást arra, hogy a betelepült lakosság őrizte volna anyanyelvét, szokásait. A nevek is azt bizonyítják, hogy a 'jövvények' szinte ideérkezésük első percétől a beolvadásra törekedtek.

Az elsőként ide érkezett német családfők keresztnévét megvizsgálva a sokszínűséget tapasztaljuk (*Ádám, András, Dániel, Dir/Din?, Fülöp, Gáspár, Gergely, György, János, Jakab, Kristóf, Lénárd, Lőrinc, Mátyás, Melch?, Mihály, Pál, Simon, Zsigmond*). Később ez a sokféleség eltűnik. Ezt bizonyítja a növekvő névgyakoriság.

2. sz. táblázat: A névgyakoriság a lakosság eltérő eredetű rétegeinél

év	magyar keresztnév		német keresztnév		horvát keresztnév	
	összes	gyakoriság	összes	gyakoriság	összes	gyakoriság
1672	84	4,95	19	1,72	-	-
1680	37	2,85	35	1,84	-	-
1735	44	4,90	17	1,54	6	1,5
1751	41	3,40	16	1,6	4	1,0
1828	107	6,30	39	3,25	12	1,7

Az 1672-es magyar családok keresztnévénél – gartai adatok hiányában – a Kapuváron szolgáló katonák keresztnévét vizsgáltam meg. Az első két időpontban még nincsenek horvát eredetűek a faluban.

Az 1751-es összeírás több helyen nem adta meg a férfi keresztnévet, helyette az özvegygé vált asszony leányneve szerepelt (pl.: „Anna Nyilas Vid. Sipőcziana”).

Már az 1828-as keresztnévadási szokások is mutatják azt a folyamatot, hogy az itt élő német származású családok magyarrá váltak: a névgyakoriság nőtt, elmaradtak a *Fülöp, Jakab, Lénárd, Wolfgang* nevek, az előforduló 12 név mindegyike a magyar családok névválasztásában is jelen van. Ez igaz a horvát eredetű családokra is. (Noha itt a csekély számú adatból nem lehet egyértelmű következtetést levonni.)

3. sz. táblázat: Keresztnévek az eltérő eredetű családnevűeknél

év	magyar	%	német	%	horvát	%
1751	János	21,9	János	25,0	Ádám	25,0
	István	19,5	György	18,7	Antal	25,0
	Mihály, György	17,1	Mihály	12,5	János	25,0
	Ferenc	7,3	András, Fülöp, István, József, Ferenc, Lénárd, Wolfgang	6,3	Vitus	25,0
	Ádám, András, Imre, József, Márton, Péter, Tamás	2,4	-	-	-	-
1828	István	15,9	János	20,5	József, Mi- hály	25,0
	József, János	14,1	István, József	18,0	János	16,6
	Mihály	12,1	Ferenc	12,8	Pál, Mátyás, Miklós, Fe- renc	8,3
	Ferenc	10,3	Pál, György	7,7	-	-
	Pál	8,4	Mihály	5,1	-	-
	György	5,6	Vendel, And- rás, Mátyás, Gáspár, Márton	2,6	-	-
	Mátyás	3,7	-	-	-	-
	Péter, Antal, András	2,8	-	-	-	-
Vendel, Imre, Miklós, Gás- pár, Sándor, Fábián, Sebes- tyén, Márton	0,9	-	-	-	-	

Az évszámok megválasztását a három etnikai csoport megléte indokolja. A % az adott évben az összeírásban talált nevek arányában mutatja meg a kiválasztott keresztnevet.

A táblázat azt jelzi, hogy a XIX. század elejére a keresztnevek az eredeti nemzetiségi hovatartozást már egyáltalán nem tükrözik, mindenhol a *János*, *József*, *István*, *Mihály* kerül az első helyekre.

4.2. A névgyakoriság és a településszerkezet

A viszonylag alacsony névgyakoriság abból adódik, hogy csak a családfők keresztnevét vettem figyelembe, azaz az előbbi felsorolásban az apa és felnőtt fiai nevét látjuk. De ez a lista sok minden más dologról is árulkodik, például a *Kleiser* család esetében 7 családfő szerepel az összeírásban, mindegyiknek eltérő a keresztneve: *Mihály*, *János*, *József*, *György*, *István*, *Ferenc*, *András*. Ugyanez megfigyelhető a *Nagy* család esetében is. Az 1828-as összeírásban az 51-60. sorszám között *János*, *Mihály*, *Ferenc*, *Pál*, *Sándor*, *György*, *István*, *Péter*, *Mihály*, *Pál* (senior) nevek fordulnak elő. Csupán két ismétlődést találunk köztük, de az egyiknél az idősebb személy neve mellé megkülönböztető jelzést ragaszt az összeíró.

A keresztnevek gazdagságát magyarázza a telkek szűkös volta. Ahogy említettem 39 telket kaptak a letelepedők, illetve ez bővült még az 1670 körül érkező németek számára kijelölt építési telkekkel. Mivel Gartának sem a határa,

sem a belterülete nem volt tovább növelhető, így kialakultak az úgynevezett közös udvarok. A felnőtt, családot alapítók otthon maradtak, az eredeti telket osztották tovább. Az 1930-as években Sopron vármegye legnépesebb udvarának számított a gartai Gerencsér-udvar, melyben 12 család 63 tagja lakott egy időben. Fontos volt a megkülönböztető nevek nagy számán túl az eltérő keresztnév is, az egyik udvarban ugyanis a „Vargák”, a másokban a „Nagyok” vagy a „Harmatok” laktak, azaz sokáig egy közös udvar az eredetileg egy közös család tagjait fogta össze. Ebből következett, hogy nem hívhattak mindenkit Nagy Jánosnak. Később a helyszűke, a „benősülés” vagy a szegénység miatt más családok is bekerülhettek a közös udvarokba.

A német nevék estében érdemes odafigyelni a névgyakoriság növekvő mutatójára, mintegy ezzel is jelzik a beilleszkedési törekvésüket, ugyanazokat a keresztnéveket választják, mint a többiek. A szociolingvisztika felől közelítve ezt a szemléletváltást, a saját eredeti közössége helyett az új közösséghez tartozás ki nyilvánítását, attitűdváltást jelez.

4.3. A házastárs kiválasztása

A házastárs megválasztása, valamint a gyermeknek adott név is igazolja azt, hogy a németek és horvátok igyekeztek beolvadni. A teljesség igénye nélkül hozok példákat az 1706-51 közötti időből. Sajnos a XVII. század végi, XVIII. század eleji anyakönyvi bejegyzések itt-ott hiányosak, néhol nehezen vagy nem is olvashatók, gyakran nem jegyzik a lakóhelyet. (A gartaiakat kezdetben Kapuváron anyakönyvezték más környékbeli települések lakóival együtt.)

férj	feleség	gyermekek
Hoffer Márton	Tringer Mária	Ilona, Mária
Pintér Jakab	Pintér Katalin	Ilona
Remerhoffer György	Horváth Katalin	György
Hoffer Gáspár	Németh Rozina	Ilona
Hoffer István	Kerekes Katalin	György
Kalmár János	Aisler Erzsébet	Mária, Erzsébet
Tringer Gáspár	Vörös Erzsébet	József, András
Remerhoffer Fülöp	Horváth Julianna	József
Remerhoffer Ferenc	Németh Rozália	György
Remerhoffer János	Konkol Erzsébet	Orsolya
Horváth András	Haesinger Erzsébet	Ilona
Tringel Gáspár	Konkolyi Orsolya	Mihály, Mária
Garab Mihály	Teleki Ilona	György
Klauser János	Orbán Zsuzsanna	Katalin
Kleiser István	Bösze Katalin	Anna, Katalin
Tisler Pál	Tóth Ilona	János
Tisler Gergely	Süpöcz Katalin	Katalin
Hegy Wolfgang	Tömböly Éva	Márton
Hoffer Jakab	Pintér Katalin	Katalin
Tisler Lénárd	Süpöcz Erzsébet	Mátyás
Preklet István	Süpöcz Katalin	István
R. Hoffer Fülöp	Pásli Vilma	Fülöp

Preklet Szabó János	Süpőcz Judit	Éva, Ilona, János, Borbála
Tott Benedek	Kleiser Mária	Éva
Klaiser Pál	Tót Judit	Mára, Anna
Nagy junior János	Klauser Dorottya	Ferenc
Nagy György	Klauser Judit	Katalin Anna
Tringer István	Oón alias Prajler Erzsébet	Erzsébet
Langer János	Verő Éva	Katalin
Pulker Antal	Bogdány Anasztázia	Krisztina
Ader Gergely	Varjas Ilona	Pál
Hoffer Péter	Rác Mária	Ilona
Kötéljártó György	Langer Katalin	Ferenc
Kleizer György	Bársony Erzsébet	Anna
Göndöcs Wolfgang	Mocsa Judit	Katalin
Nyikos Wolfgang	Tömböly Éva	János
Klajzer János Mátyás	Nagy Katalin	Mihály
Oroszlán István	Hoffer Mária	István
Tringer Ignác	Hany Erzsébet	János
Hegykői Pál	Tringer Anna	István
Göndöcs Farkas	Mocsa Judit	Ferenc
Kümmüves József	Tringer Erzsébet	István
Elenitics János	Garab Ilona	Anna
Lukovits Mátyás	Sipőcz Katalin	Ferenc
Dezomits János	Pap Erzsébet	János
Szaretics György	Billakovics Anna	György
Nagy János	Elenicsics Katalin	János
Tegovics János	Bognár Mária	János
Hérics István	Vas Őrse	Erzsébet
Szaratics Vitus	Agg Mária	Ferenc
Dekovits István	Sögjártó Erzsébet	Katalin
Kapronczai Czingaro György	Judit	Wolfgang

A XVIII. század első évtizedében még gyakori az azonos származásúak házassága. (A neveket eleinte a születési anyakönyvből a szülők rovatból gyűjtöttem a már említett okból.) Később is akad erre példa, de sokkal gyakoribbá válik a vegyes házasság. Mivel nem tudtam megbízhatóan teljes listát összeállítani, így általánosabb megállapításokat teszek pontos statisztikai összefüggések kiszámolása helyett.

Az első egyértelműen, de a második pár is valószínűleg német eredetű, ugyanis az 1672-es összeírásokban a *Pinter* név a német nevek között szerepelt, a magyar nevek között sokáig nincsen. *Hans Remerhoffer* nevét ott találjuk 1680-ban az összeírásban. Ez a név sok gondot okozhatott a mindenkori lelkipásztor-nak, mert írták *Remelhoffer*, *Remerhoffer*, *Remer Hoffer*, *R. Hoffer* formában, és valószínű őt jelölte a *Remer Fülöp* név is. A későbbi összeírásokban az elsőként érkezett német ajkú családfelek neve közül kevés szerepel, viszont ha a nők nevét is vizsgáljuk, azt látjuk, hogy több 1672-es és 1680-as név jelen van később is: *Aisler*, *Haesinger*, *Oón alias Prajler*.

Az 1680-as összeírásban a *Michael Grab* mellé későbbi kézírással ez került: *Garab Mihók*. Ma Gartán a *Garab* név elég gyakori. Feltűnő lehetett a *Wolfgang* keresztnév. Bizonyítja a *Kapronczai Czingaro György és Judit* házaspár névválasztása.

Sok fejtörést okozott – nemcsak a lelkipásztornak, de nekem is – néhány házaspár neve. A következő bejegyzéseket találtam:

-1710: Hegy Wolfgang – Tömböly Éva, gyermekük Márton

-1714: Wolfgangus Farkas – Demböly Éva, gy.: Ilona

-1717: Wolfgangus Farkas – Demböly Éva, gy.: Ilona

-1723: Hegyi Wolfgang – Tömböl Éva, gy.: Erzsébet

-1725: Nyikos Wolfgang – Tömböly Éva, gy.: János

Az asszony családnévének eltérése ellenére meggyőződésem, hogy ugyanarról a személyről van szó. A név hangzása nagyon hasonló, a keresztnév mindenütt Éva, és a XVIII. század folyamán nem találtam más személyt sem Demböly, sem Tömböly névvel. A férfi névnek idegensége zavarhatta a bejegyző papot, vagy mégis több személyről lehet szó?

Érdekes egy másik házaspár névének bejegyzése is. A férfit szintén Wolfgangnak hívják:

-1723: Göndöcs Wolfgang Gergely – Mocsá Judit: János

-1725: Göndöcs Wolfgang – Mocsá Judit: Katalin

-1730: Göndöcs Farkas – Mocsá Judit: Ferenc

Az 1735-ös összeírásban a négyes sorszám alatt szerepel: „Volffgangus Joannes Göndöcz natus hic in Kapuvár alias exet persona Nobilis”. Tehát a bejegyzés arra utal, hogy Göndöcs János Wolfgang (Farkas) Kapuváron született és nemes ember volt. Esetleg azonos lehet a Göndöcs Farkassal vagy a Wolfgangus Farkassal. A példák, adatok igazolják azt a feltevést, hogy az ide érkező német ajkú lakosság gartaivá akart válni, minden formában igyekezett beilleszkedni. A legjobb eredményt természetesen a családba kerülés hozhatta. Ez mind a férfiak, mind a nők párválasztásában nyomon követhető: német származású lánynak magyar, később horvát eredetű társat választhattak. Gyermekük névadásában (György, Mihály, János ... Ilona, Katalin, Éva ...) is a megszokott rend uralkodik.

4.4. Névmagyarosítás, névváltoztatás

A gartaivá válás szándéka évtizedek múlva is tapasztalható. A XIX. század végén és a XX. század első harmadában tömegesen jelentkező névmagyarosítások a gartai névanyagban is megfigyelhetők.

Sterlik ⇒ *Sarlós*, *Heinrich* ⇒ *Honti*, *Hesch* ⇒ *Hevesi*, *Kraker* ⇒ *Kemény*, *Schei* ⇒ *Mezősi*, *Axnix* ⇒ *Szentiványi*, *Polák* ⇒ *Kapuvári*, *Strausz* ⇒ *Szöllősi*, *Mujzer* ⇒ *Mocsári*, *Tscheik* ⇒ *Csipkés*, *Piesenberger* ⇒ *Barabás*, *Kránitz* ⇒ *Kardos*, *Strobl* ⇒ *Szalmási*, *Perst* ⇒ *Pesti*, *Léránt* ⇒ *Lászlófi*, *Ziftinger* ⇒ *Villányi*, *Szaradits* ⇒ *Szendí*, *Szaradits* ⇒ *Soproni*, *Krampalits* ⇒ *Zoltán*, *Plavits* ⇒ *Pápai*, *Vajdics* ⇒ *Vajdafí*, *Kurcsics* ⇒ *Kővári*.

Néhány hagyományos, gyakori – valószínű éppen a gyakorisága miatt – magyar családnevet is megváltoztattak: *Kiss* ⇒ *Kapuvári*, *Kis* ⇒ *Kisházi* (Kisház: egy a Hanságban lévő major neve). Egy *Kovács* *Kováts-ra* változtatta a nevét, *Ősze* nevű cipésmester pedig *Eősze*-re módosítat. A születési anyakönyv megjegyzés rovatában szereplő további 22 név idegen, sokszor a magyar fülnek szokatlan hangzású. 14 német hangzású vagy írású név fordult elő közöttük. A korai gartai telepések nevét nem találjuk ezen a listán. Többen a nevet változtatók közül az Esterházy-uradalom dolgozói (*Strausz* napszámos) vagy tisztviselők (*Heinrich* vasúti pályafelügyelő), esetleg egyszerű mesteremberek (*Sterlik* pékmester). Gartán ma is van 2 *Szaradits* és 21 *Szaradics* nevű család. Abból a csoportból, akik –ts-sel írták a nevüket, egy *Szendi*, egy *Soproni* lett. A *Kurcsics* napjainkra is gyakori név maradt, az *Axnix* (12 van ma is) családnév ugyancsak a XVII. század végétől megtalálható a névanyagban. Írták *Oxnix*, *Achsznix*, *Axnix* stb. formában, rengeteg nehézséget okozott e név leírása. Közülük az egyik *Szentiványi* néven él tovább.

Ezekből a névváltoztatásokból annyi következtetést vonhatunk le, hogy a korszellem, a kordivat behatolt Gartára is. De elsősorban nem a tősgyökeres gartai neveket változtatták meg viselőik, hanem a később ideköltözőkre, vagy az átmenetileg itt élőkre hatott ez a divatáramlat. Tehát a sokat emlegetett beilleszkedési törekvés itt is utolérhető.

5. A bel- és külterület szűkössége

5.1. Háromelemű nevek

A XVIII. század végére a „gartaivá lenni – attitűd” kialakult, megszilárdult. Kis helyen éltek az emberek, egymásra utaltan. Egyedül a név őrizte, hogy sokféle nemzetiség keveredéséből alakult ki a falu. Valószínűleg kezdetben több német eredetű név is magyarrá lett (talán az említett Volfgangus Farkas is, aki feltehetően Göndöcs vezetéknévvel él).

A nemzetiségek keveredéséről árulkodnak a háromelemű nevek is, ahol a családnév és keresztnév mögé, közé vagy elé beépült harmadiknak egy megkülönböztető név. 1828-ban 159 családot írtak össze, 41-féle családnév jelöli az itt élőket. Tehát nagy a családnevek egyezése, emiatt szükséges egy harmadik név-elem beiktatása:

Prekleth Szabó János

Oón alias Plajer Erzsébet

Kiss-Leizer József

Benkovics (Kümihály) József

Varga (Apeller) János

Ezeknél a neveknél két családnév összekapcsolásával érik el az egyértelmű megnevezést. Mindegyik variációban az egyik családnév idegen eredetű. Legszébb megoldás a *Benkovics* (*Kümihály*)-féle megkülönböztetés, ahol a zárójeles forma arra utalhatott – későbbi adatok erre engednek következtetni -, hogy hol, melyik udvarban lakott a Benkovics család.

Természetesen a tulajdonnév megkülönböztető funkciója a sokszor előforduló magyar családneveknél sem működhetett kifogástalanul. A leggyakoribb neveknél már a XVII. század végén is láttunk megkülönböztető nevet. 1687-es halotti anyakönyvi bejegyzés: „Vak Molnár György”.

A nagyon gyakori Varga névnel tíz év anyakönyvi (mind a születési, házassági, mind a halotti) bejegyzéseit átvizsgálva a következőket találtam: *Varga (Apeller) János, Varga Pál György, Varga Hajdu János, Varga (Hajdu) Mihály, Varga György (Pál), Varga Király József, Varga Pál (Vas), Varga Berta József, V. Gyurkó Antal, Varga Antal hátulsó.*

Ugyanilyen sok, a hivatalos bejegyzésekben is megtalálható megkülönböztetést találunk a *Sipőcz, a Kis, a Molnár, a Horváth* családnevek mellett. A *Kleizer, Hoffer, Áder, Axnix* neveknél azonban szinte sohasem fordul elő megkülönböztetés. A *Kleizer* családban időnként a kettős keresztnévadás figyelhető meg.

A kevés, tehát állandóan ismétlődő családnév, valamint a már korábban említett közös, tulajdonképpen nagycsaládot magába foglaló udvar indokolja a nevek háromeleműségét. A harmadik névegység tartósan, öröklődve, a hivatalos feljegyzésekbe is beépülve tovább él. Így válhat szociolingvisztikai tényezővé a „telekhiány”!

5.2. Kitelepülés

Az 1735-ös Babót-Ordód összeírásban tizenhat gartai nevet találunk. (Ordód nevű település ma már nincs, Babót néhány km-re fekszik Gartától DK-re.) Ezek a családok Gartáról települtek ki Ordódra.

A nevek és a szociális, helytörténeti folyamatok arról tanúskodtak, hogy nagyon erős megtartó és összetartó ereje volt és van most is a településnek. A munkalehetőség megszűntével (1709 után), művelhető földterületek híján is találtak a boldogulásra módot. Az alábbi lista viszont jelzi, hogy más irányú folyamatok is zajlottak: voltak olyanok, akik máshova költöztek, nyilván az megélhetési nehézségek miatt. A távozók között az 1700-as évek elején érkezett Degovics és Lukovics család is ott van. Rajtuk kívül a Jerkó, és a Budai családról tudjuk, hogy későbbi jövevények, a többi név az eredeti gartaiak leszármazottait jelöli:

Kis György	Pintér István
Lükös János	Lukovics Antal
Horváth György	Tóth Mihály
Nyilasi János	Hegyí Mihály
Tóth János	Kovács Mihály
Jerkó Mihály	Szabó Anna
Degovics János	Bognár János
Németh Fülöp	Budai József

6. Összegzés

Dolgozatomban a neveket azért hívtam segítségül, hogy a település nemzetiségi összetételéről tanúskodjanak, és igazolják azt a folyamatot, hogyan lesz a kezdeti sokféleségből egység. A nevek azonban az akkor élők mindennapjairól is sokat

elárulnak. Nem csak azért, mert az összeíró feljegyezte, hogy ki mit dolgozott: szántóvető vagy serfőző volt-e a név viselője, hanem a nevek értelmezéséből rengeteg egyéb információt is ki tudunk olvasni. Tudósítanak például az egykori – egy vagy két évszázaddal korábbi – foglalkozásokról: Téglavető, Táljártó, Szíjjártó, Sövegjártó vagy Söggjártó, Kötéljártó, Dohányos, Taligás, Molnár, Szür-Szabó, Soldos. Nagyon értékes információt hordoz a Sipőcz családnév. A néhány Zsoldos és Hajdú vezetékneven kívül úgy tűnhetne, hogy semmi nem jelzi az egykori katonatelepülés létét. Azonban, ha értjük a név jelentését, azonnal bizonyítva látjuk, hogy Garta a „Muskatirossok Várossa” volt. A sipőc szó jelentése: gyalogos katona. (Kázmér Miklós: Régi magyar családnevek szótára XIV-XVII. sz.) Rögtön érthetővé válik, miért ennyire sűrűn előforduló név ez Gartán.

Jellemző tulajdonságokról beszélnek: *Sánto, Büszke, Kövér, Hosszu, Hajgató, Halavány, Halgató, Henye, Balog, Szeles, Erős, Szerencsés, Szerencse.* Valószínű az állatnevek családnévként ugyancsak a tulajdonságokat vagy az állattal történő foglalkozást jelölik: *Róka, Farkas, Bogár, Sas, Boha, Szarka, Szuniog, Borgyas, Birkás, Varjas.* Jellemzőek a növénynevből alakult családnevek is: *Konkoly, Lencse, Köris, Borsó, Virág, Kökén, Káposztás, Töllös.* Nagyon szép metafora rejlik némely név mögött: *Bársony, Selyem, Selymes, Gyolcs. A Lökös* név arra utal, hogy e tájnak a honfoglalást követő századokban az *Osl* nemzetség volt a birtokosa, akiknél az egyik gyakori előfordulása keresztnév a *Lőrinc*, ennek becézett változata a *Lökös* vagy *Lükös*.

Bármely névhez nyúlunk, hosszú történeteket idézhetnénk fel a helytörténetből, a mindennapokból vagy az akkor élők nyelvhasználatából. A *Lábos, Házos, Sánto* nevek, a *Kökín, Szíplak*, illetve a *Konkol, Mihál* a nyelvjárás akkori vagy akár mai állapotát mutatják.

Gartát 1923-ban egyesítették Kapuvárral. Az utóbbi évtizedekben a város legdinamikusabban fejlődő részévé vált. Lakossága, területe megsokszorozódott. A 2002 januári adatok mégis meglepő eredményeket adnak. A tizennyolc év feletti lakosok családnévét, tehát nem a családfők nevét, tudtam megvizsgálni. 249-féle családnévet tartanak nyilván. Legtöbb a *Horváth* (6,1%), aztán a *Varga* (5%), ezt követi a *Németh* (4,8%), majd a *Kiss* (4,6%) családnévűek csoportja. 2% -nál több a *Nagy, Kovács, Szabó, Tóth* vezetéknevűek aránya, 1 és 2 % között találjuk néhány magyar eredetű névvel együtt az évszázados német és horvát eredetűeket: *Hoffer*(1,7%), *Kleizer* (1,2%), *Áder* (1,15%), *Szaradics* (1,1%)...Az összes német nyelvből származtatható családnév a gartai nevek 11,5%-át adja, a horvát eredetű pedig az összes név 8,4%-át teszi ki.

A családnevek tehát hű tanúi a történelemnek.

VARGA JÓZSEFNÉ